

ԳԵՂԵՑԿԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

(Շաբ. տես յէջ 142)

ԳԼԹԻՒ Ե

ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ ՆԱԽԸՆԹԱՑ ՔՆՆՈՒԹԵԱՆ

Թէ ախորժը, կարգմ ու համեմատութիւնը, մեղք դաշմարտութիւնը, միութիւնը և զամբազանութիւնը ճշմարտութիւնն հսկանքը՝ գեղեցկիւն փառերքն ըլլալով ծանոթիւն՝ ամբառական Եմ գեղեցկիւն Հուսթիւնը բացատրելու — Ախորժը կամ համակրամքէ է կամ օգտակարութեմէ. այդ համակրամքն գեղեցկիւն սեփական չէ. Թէ գեղեցկիւն գաղափարը օգտակարութեան մեղք յաղթար Բն չըմբ: Կ Թէ բանի մը մէջ կարգ կամ համեմատութիւն գտնուելէ մէջ ինտելեք ոք այդ բանը գեղեցիկ ըլլայ. — Թէ բան մը կըմայ մեղքաշմակ ինտելեք ըլլալ: Տըմել և զիրգիւնու. — Թէ միութիւն ու զամբազանութիւնը տգեղի մէջ ալ հաստատաբալէս կըմամ գտնուել: Թեքսիդէս:

1. Գեղեցկիւնը բաղադրող տարրերը բնութեամբ տեսանք թէ ախորժը, կարգն ու համեմատութիւնը, միութիւնն ու զանազանութիւնը, ճշմարտութիւնն ու կեանքը՝ կարեւորագոյնս ներն են: Սակայն կը զգանք՝ թէ մեր այս վերլուծութիւնը աւելի չի մեկնեք գեղեցկիւն իսկը՝ Բան եթէ... զոր օր. խէժին կաշնուութեան պատճառը բնութեամբ՝ բսէինք թէ խէժը կաշնու է, որովհետեւ իւր բաղադրութիւնը $C^{12} H^{10} O^{10}$ է. այդ ճիշդ նոյն բաղադրութեամբ կ'ունենանք բուսալիւրն ալ ի կամ Cellulose-ի Բայլ մ'առած կ'ըլլանք յիրաւի իւր ծանօթութեան մէջ, բայց անոր իսկն հասկցած ըլլալէ դեռ շատ հեռու ենք, օրովհետեւ, այդ տարրերը ճանչնալով իլիական մը չենք կրնար շինել:

Կը զգանք օր կայ տարր մէջ ճառագայթ մը, զգուշ ձեւ մը, գոյն մը, բոյր մը, զոր մեր սահմանափակ բանքը զգուարաւ կը բացատրեն: Տեսնենք արդարեւ եթէ այս մեր նշանակած որպիսութիւնները կրնան ամբողջ գեղեցկիւն ամփոփել իրենց մէջ:

2. Սկսինք ախորժէս: — Բան մ'ախորժելի է մեղ՝ իւր ազդած համակրանք կամ ընծայած օգտակարութեամբ: Այդ համակրութեան տեսակետով կը զգանք՝ թէ անբաւական է հրաշակերտի մը նկատմամբ՝ ախորժելի մակդիրը: Ոչ միայն Ֆրանսոսը կամ Առաւուսային թաւարեղութիւնը, այլ և ոչ իսկ Տոն ժիւան կամ Օլանդոյ Ֆրանսիոյն ախորժելի մակդիրով որակեալ բաւական կան կրնանք համարել: Բաց աստի, համակրանք կրնան զլնոյ և կարեկցութեան ալ արդիւնք ըլլալ՝ առանց ճ և է գեղեցկեղբ. տակաւն գաղափարի:

Գալով օգտակարութեան, կրնայ բնութիւն թէ գեղեցկիւն նկարագիրն է անօգուտ ըլլալ կամ անմիջական պէտքի մը չհամապատասխանել: Եթէ այդպէս չըլլար, օգտակարութեան հետ պիտի շփոթէր: Եթէ օգտակարութեան ըլլար գեղեցկիւն յատկանիշը, առարկայ մ'այնչափ աւելի գեղեցկիւն պիտի ըլլար՝ որչափ աւելի օգտակար է. առարկայ մը պիտի գաղթը գեղեցկիւն ըլլալէ՝ օգտակար ըլլալէ դադրելով. առարկայ մը գեղեցկիւն պիտի ըլլար այնու որ օգտակար է: Այդ այս ենթադրութեան թիւններ անտեղի են: Գեղեցկիւն մէջ օգուտն ի նկատի առնուլը գոհչիկ գործ մ'է զոր սրամիտ կերպով կը բացատրէ թիւք: Իւր «Մուճակաւոր կատուն» հիացմամբ մտիկ ընելէ յետոյ ստիպի մը գեղեցկեղբն՝ երբ թոյունը կը դադրի երգելէ, կատուն իւր սքանչագոյնը սա բացադանութեան մէջ կ'ամփոփէ. «Ի՞նչ պատուական համ անուանալ է այդ տատաճային երգիւն»: Օրէնակ մ'ալ առնունք: Բարեկամութեան պէս ազնուագոյն զգացում մը այնչափ միայն կը տեւէ՝ որչափ աստի համակրանք կը գոգնեք երկու սրտերը. բայց եթէ շահու ակնկալութիւն մը խառնուի այդ զգացման մէջ, այնու իսկ բարեկամութեան անհետ կ'ըլլայ և առաւանդ կրնայ մնալ հեշտ և պայմանաւոր:

տուրեւս մը յարգանաց ե մօտահոլութեան, կամ ո՛ր է շահադիտական նարարեցողութիւն մը: Աւելի տառաջ երթալով, կրնանք ըսել թէ՛ բարեկամութիւնը թող թէ շահ մը՝ այլ փոխադարձ զոհողութեանց տրամադրութիւն մը կ'ենթադրէ:

Ի՞նչ կը տեսնենք բնութեան մէջ ալ: Էականց գեղեցկութիւն բնաւ աղերս մը չունի իրենց տրամաբանական գործարանաւորութեան հետ: Վերցուր բոլորն՝ կամ միշտ առէն կամ թողնէն իւր միտ գոյներն ու սիրուն ձեւերը. բան մը պակսեցուցած է ինչ ըլլար իրենց տրամադրութեան նպատակէն: Վերջապէս, երբ գեղեցիկ տարակայ մը կը բաղձանք, չենք խորհիւր իսկ թէ ինչ բանի պիտի գործածենք զայն. երբ օգտակար տարակայ մը կը խնդրենք, գիտենք թէ մեր ո՛ր պիտոյքը լրացընելու սահմանուած է:

3. Փնինք հիմայ եթէ կարգն ու համեմատութիւնը կրնան գահացուցիչ կերպով մեկնել գեղեցիկը: Կարգ ու համեմատութիւն բացարձակ բաներ չեն: Ռամկին համար՝ ընդունուած սովորութեան մը չկատարելուն մէջ կը կայանայ. լուսաւորեալ մտքի մը համար՝ կարգը՝ կը կայանայ առարկայի մը մասերուն իւր նպատակին պատշաճող դաստիարակութեան մէջ: Արդ, որովհետեւ մարդկային գործերու նկարագիրն է մշտափոփոխ կատարելութիւն մը, անոր համեմատ այդ կարգն ալ միշտ փոփոխութեան ենթակայ է: Բայց առարկայ մը գեղեցիկ չկրնար ըսուիլ այնու միայն՝ որ անփոփոխ է, կամ այնու՝ որ հետզհետէ կը փոփոխի առաջագրեալ նպատակի մը աւելի յարմարելու համար: Յիբաւի գեղեցիկ կերպարանք մը նկարելու համար՝ իրարմէ անկախաբար գեղեցիկ քիթ մը, բեւառն մը, աչքեր, ե այլն նկարելն անբաւական է, ե կարելի է գեղեցկագոյն տարրերով անհոսնի հրէշ մը կենդանագրել: Բայց դիմազօծութիւնն այնչափ իրարմէ տարբեր բացառութիւններ կրնայ ունենալ՝ նոյն իսկ նմանաճաշակ ազգաց մէջ, որ անհնար կ'ըլլայ ընդհանուր քանոն մը տալ կարգի ե համեմատութեան: Բաց աստի՛ կայ շատ բան, որուն որոշ նպատակ մը չենք կրնար ճանչնալ, ե հետեւաբար պատշաճաւոր կարգ մը կամ

համեմատութիւն մը չենք կրնար ենթադրել, ե տակալն գեղեցիկ կ'առնանենք:

4. Նոյն դիտողութիւնը կրնանք ընել ներգաշնակութեան նկատմամբ, Ներգաշնակութիւնը կ'ենթադրէ զոյներու, ձայններու, բաներու, իմաստներու այնպիսի ճարտար զուգորդութիւն մը, որ բացատրուելիք զաղափարն իւր ամէն երանգներով երեւան զայ: Անտառակոյտ, գեղեցիկն արտայայտութեան համար կարեւոր է անգամանք մ'է այս, բայց միայնակը չի բաւեր գեղեցիկը բացատրելու: Որովհետեւ՝ ենթադրելով իսկ՝ որ բացատրելու ռզուած իմաստն իւր մարդկութեամբ ե գոյններուն ամէն աստիճանաւորութեամբ արտայայտուի՝ կրնայ այդ իմաստն ինքնին հետեւակ կամ գոհնիկ ըլլալով՝ որով գեղեցկութեան մէկ պայմանը կը գտնուի՝ բայց ոչ գեղեցիկը: Կայ ո՛ր եւ է *Contre point*ի տեղեակ երաժշտի մը պաղ ե անթերի ներգաշնակութիւնը, կայ ե *Berlioz*ի մը ներգաշնակութիւնը. կայ *Strakosky*ի ներգաշնակութիւնը՝ կայ Վերդիիոսինը:

5. Գալով՝ միութեան ե փոփոխութեան, ընդհանուր առմամբ կը տեսնենք՝ որ միութիւնը շատ երկարելով՝ տաղտուկ կը բերէ: Անվերջ ուղիղ գիծ մը՝ աչքը կը յօգնեցնէ՝ յանձնու երկարեալ. մի եւ նոյն ձայնը միտքն ե ակնաշը կը պարտասեցնէ: Միւս կողմէն զանազան ալլաձեւ կամ նման գծեր, ուղիղ, կոր, բեկեռ, կամ իրարու քով խառնելու զուտ գործած զանազան գոյներն ոչ միայն նշանակութիւն մը չունին, այլ ե շրջանելէ զատ ուրիշ արդիւնք մը չեն գործեր: Բայց եթէ այս զանազան գծերն համընթանան որոշեալ արդիւնք մ'արտադրելու, զանազան եւ բանգները՝ պատկեր մը կենդանագրելու, զանազան հնչուններ, երգ մը կազմելու, ասոնց այս խմբուելէն բան մը կը ստանայ՝ որ առանց հարկաւորապէս գեղեցիկ ըլլալու՝ գեղեցկութեան մէկ կարեւոր պայմանն ունի:

6. Նոյնը դիտալու է նաեւ ճշմարտութեան մը: Ամէնքս ալ համոզուած ենք թէ բաւական չէ սր բան մը ճշմարտ ըլլալ՝ գեղեցկագիտական արժանիք մ'ունենալու համար: «Ի՞նչ է ճշմարտութիւնը», հարցուց Պիդատոս Գրիստոսի. ե տասն ե ինը դա-

բէ ի վեր դեռ պատասխանն եկած չէ։ Եթէ ճշմարտութիւնն ինքնին գոռարագիւտ է՝ արուեստին նկատմամբ անոր չափ տոննչական քան չկայ. մի է նոյն նիւթը տաք տարբեր ճարտարներէ բոլորովին տարբեր ըմբռնմամբ՝ բայց հաստար ճշմարտութեամբ կրնայ ներկայացուիլ։

7. Մի է նոյն դիտողութիւնները կրնանք ընել կենաց համար։ Ամենքս ալ կը տեսնենք թէ կենսատու ըլլալը բաւական չէ գեղեցիկ ըլլալու համար, զօգօշն ալ կենանք ունի, ծիծառն ալ։ Թիբաւի՝ եթէ մեր գեղեցկագիտական հետազոտութեանց սահմանը կարենայինք՝ ընդարձակել համարէն ըստութեան վրայ, հաղորդ ըլլալ բոյսին և կենդանւոյն, զգալ պահ մը թոռմող վարդի մը կսկիծը, կամ՝ արտոյտին առաւօտեան զուարթութիւնը՝ երբ նուազներ թափփելով գոգցես՝ զէպ հրկիւնք կը սլանայ, թերեւս մեր գաղտնիութիւններն՝ աւելի ընդարձակութիւն ածելով՝ աւելի մերձենային բացարձակ ճշմարտութեան. բայց մեր ուսումնասիրութիւնը մարդով միայն կը բաւականանայ, և զայն իսկ քաջ ճանչնալ մեզ պարծանք մը պիտի համարէինք։

8. Ամբողջով մեր խօսքը կը տեսնենք որ այս գանազան որպիսութիւնները ամենքն ալ գեղեցիկն պայմաններ են, բայց ոչ մէկը առանձին կը բաւէ ամբողջ գեղեցիկը մեկնելու, ոչ մէկը բացարձակապէս գեղեցկութեան իսկական տարրն է։ Վերջապէս կը տեսնենք որ այդ որպիսութեանց ոմանք կրնան հաստատապէս պատշաճիլ ազեղին ալ. զոր օր. թերեւոր մը նկարագրին մէջ նոյնչափ և աւելի միութիւն, փոփոխութիւն և ճշմարտութիւն կրնայ գտնուիլ որչափ Աքիլլէսին մէջ։ Յորմէ կը հետեւցնենք թէ գեղեցիկն առարկայական ընտելութիւնը չի բաւեր մեզ զայն ամբողջ մեկնելու։

Ք. ԹԵՐԱԶԵԱՆ

Շարայադրելի



Գ Ի Տ Ա Կ Ա Ն

Ն Ո Ր Ա Գ Ի Ի Տ

Ա Ն Թ Ե Ն Է Ե Ռ Ա Գ Ի Ր

(Շար. տիւ էջ 153)

Գ.

Արեւը կը թրթռայ. — Այս թրթռումէն յառաջ եկած մեծամեծ՝ օգուտները. — Զարմանալի նիւթ մը. — Ելեկտրականութեան ալ թրթռացման գիւտը կը գտնուի, եւ այս գիւտին կերպը. — Անթիւ Ռեռա. գիրն իրաւքնէ յարուժիւն առնելու վրայ է։

Թոմսոն և Հենրիկ Հէրց (որ 1894ին մեռաւ ծաղիկ հասակի մէջ, և զոր պէտք չէ շփոթել Կոռնելիոս Հէրցի հետ, որ նոյն պէս ելեկտրական ուսմանց հետաճուտ եղած է), զտեր էին, արդիւնացուցեք և չափեր էին ելեկտրական ալիքները, որք կը կոչուին նաեւ կոնոգրին անուամբ Հերցեան ալիք. — Ինչ բան են այս ալիքներն. — Բացաւորեմ։

Արեւը կ'ուղարկէ մեզի թէ՛ լուսաւոր և թէ՛ ջերմացուցիչ ճառագայթներ. այդ իրողութիւններն ամենէն ճանաչուած և փորձուած են։ Արեւը կ'ուղարկէ մեզի նաեւ տարբալուծական ճառագայթներ, որոնք իրենց ազդեցութիւնն ի գործ կը գնեն հազարաւոր նիւթերու և պարագաներու մէջ. ինչպէս, օրինակ մը տալու համար բռնմ, լուսանկարչութեան զգայուն ապակիներուն վրայ և Մըզ, ինչ կերպով արեգական այս զանազան զօրութիւնները կը հասնին մեզի. — Ժամանակ մը կը կարծուէր՝ որ այդ ճառագայթները տեսակ մի ամենաանուր հեղանիւթներ կամ հոտական նիւթեր լինէին, որք ուղիղ գծով դատարկ միջոցը կտրելով կը